

Lietuvos kariuomenės ginklai 1919–1920 metais

Tyrinėjant Nepriklausomybės kovų ar tarpukario Lietuvos kariuomenės istoriją, daugiausia dėmesio dažniausiai skiriama politiniams įvykiams ir asmenybėms. Analizuojami mūšiai ir operacijos, puolimai ir atsitraukimai, pergalės ir pralaimėjimai. Tačiau nepelnytai tyrėjai neskiria dėmesio, atrodytų, smulkiai istorijos mozaikos detalei – ginklams, kuriais iškovota nepriklausomybė, ir kuriais tikėtasi ją apginti. Nors, pavyzdžiui, viduramžių ginklams, išlikusioms jų dalims, šarvams ir kitai karinei ekipuotei dėmesio tikrai netrūksta. Žinoma, politikai ir politiniai įvykiai brėžia istorijos kreivę, lemia priimamus sprendimus ir valstybės likimą. Tačiau karo istorikams tenka pareiga ir kartu privilegija gilintis ir į mažiau svarbias, smulkesnes, tačiau būtinas iširti istorines detales.

Terminas „ginklai“ yra labai platus. Šiame straipsnyje tyrimo laukas susiaurintas, pasirenkant vien šaunamųjų ginklų sritį, t. y. tai, ką galėtume pavadinti artilerija (pabūklai ir minosvaidžiai) bei pėstininkų ginklais: pistoletai, šautuvai ir karabinai, kulkosvaidžiai ir granatos, naudoti Nepriklausomybės kovose 1919–1920 metais. Sunkioji technika, šarvuoti automobiliai ir karo lėktuvai plačiau neaptariami. Siekiama pažvelgti keliais pjūviais: aptarti pagrindinius naudotų ginklų tipus ir modelius, jų įsigijimo būdus, poreikį, įsigytų ir trūkstamų ginklų skaičių. Kadangi straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą bendroje Panevėžio krašto muziejaus ir Lietuvos karo istorikų draugijos konferencijoje, bendrame kontekste išskirti ir su Panevėžio kraštu susiję ginklavimosi aspektai.

Nors Nepriklausomybės kovoms ir tarpukario kariuomenei skirta daug tyrimų, manome, kad pasirinkta tema yra aktuali. Paminėtini kitų tyrėjų darbai: dr. Jono Vaičėnio albumas „Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje“¹, Vytenio Statkaus „Lietuvos ginkluotos pajėgos, 1918–1940 m.“², V. Liubino „Mūsų ginklai 1919–1920 metais“³, Vytauto Lesčiaus „Lietuvos kariuomenė, 1918–1920“⁴ ir „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920“⁵ bei kiti.

Atliekant tyrimą naudotasi Lietuvos centrinio valstybinio archyvo (LCVA) Lietuvos kariuomenės fonduose f. 1, f. 3, f. 517, f. 929 saugoma medžiaga.

Pirmieji ginklai – iš Vokietijos kariuomenės sandėlių

Pirmuosius ginklus Lietuvos kariai slapta pirko iš Vokietijos kariuomenės karių ar gavo iš jiems vieniems težinomų šaltinių. Pvz., 1-ojo pėstininkų pulko savanoris, įstojęs į pulką

1918 m. lapkričio 3 d., atsinešė karabiną „Mosin-Nagant“, o savanoris, įstojęs tų pačių metų lapkričio 18 d., turėjo japonišką karabiną „Arisaka“⁶. 1918 m. gruodžio pradžioje iš vokiečių sandėlių, esančių prie geležinkelio stoties Vilniuje, gauti pirmieji ginklai: „313 rusiškų šautuvų, 41 durtuvas jiems ir 18 tūkst. šovinių buvo pirmieji mūsų ginklai Vilniuje. 302 šautuvai teko pirmam pulkui, o 11 šautuvų banko sargybos komandai“⁷. Alytaus kareivinėms saugoti „vokiečiai paskolino du karabirus „Mauser“ ir pripylė dvi kišenes šovinių“⁸. Šie ginklai vokiečiams negražinti. Savanorių atsinešti karabinai „Mosin-Nagant“ ir „Arisaka“ bei vokiečių paskolintas ir negražintas „Mauser“ su prie jų buožių pritvirtintomis atminimo lentelėmis saugomi Vytauto Didžiojo karo muziejuje⁹. Pirmieji kulkosvaidžiai taip pat buvo įsigyti iš okupacinės Vokietijos kariuomenės: „Dar įdomesnė mūsų pirmųjų kulkosvaidžių įsigijimo istorija. Du kulkosvaidžiai 08/15 ir vienas „Parabellum“ buvo supirkti, žinoma paslapčiom, nuo vokiečių kareivių vienoje landynėje. Žinau tik tiek, kad pinigus sumokėjo ir kulkosvaidžius priėmė karin. Svylas.“¹⁰

Daugiausia įsigyta ar gauta vokiškų ir trofėjinių rusiškų šautuvų bei rusiško tipo „Maksim“ kulkosvaidžių. Kadangi dalis Kauno tvirtovės įgulos buvo ginkluota japoniškais „Arisaka“ šautuvais, nedaug šių trofėjinių ginklų taip pat įsigyta iš vokiečių.

Vis dėlto pirmasis Lietuvos kariuomenės ginklas, vadovaujantis įsakymu nr. 4, oficialiai įrašytas į Artilerijos dalies sąrašą, buvo vokiškas pistoletas „Parabellum“ nr. 5119, įsigytas 1919 m. vasario 8 d.¹¹

Besikuriančiai kariuomenei labai trūko ginklų. Tuo metu vienintelis šaltinis, galintis tiekti ginklus nuolat ir didesniais kiekiais, buvo Lietuvoje dislokuota Vokietijos kariuomenė. Pažymėtina, kad 1918 m. gruodį į Lietuvos teritoriją įžengus bolševikų pajėgoms, ginklavimosi klausimas dar paaštrėjo. 1919 m. sausio 6 d. rašte (adresatas nenurodytas) pateikiamas sąrašas ginklų ir karinių reikmenų, kurių tikimasi gauti iš vokiečių, tarp jų: 10 920 šautuvų, 2036 karabinai, 96 kulkosvaidžiai, 885 revolveriai („Parabellum“, „Mauser“, „Brauning“)¹², 12 vnt. 3 colių rusiškų patrankų, 5,4 mln. šovinių šautuvams ir 24 tūkst. šovinių revolveriams¹³. Būtina atkreipti dėmesį į keletą aplinkybių. Pvz., nurodyta, kad dokumentas sudarytas Vilniuje, kuriame tuo metu jau šeiminkavo bolševikai. Antra, palyginus šį prašymą su analogišku, sudarytu 1919 m. pabaigoje (nurodytas toliau tekste), pastebimi dideli prašomo perduoti ginklų ir karinio turto kiekių skirtumai.

Ginklų trūko ir Panevėžio rajone veikusioms Lietuvos kariuomenės pajėgoms, kurias 1919 m. sausio pradžioje Panevėžyje organizavo karininkas Jonas Variakojis. 1918 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro įsakymu karininkui J. Variakojui liepta sudaryti Panevėžio srities apsaugos būrį ir jam vadovauti. 1919 m. sausio 5 d. J. Variakojis iš besitraukiančių vokiečių išgavo apie 70 šautuvų, o sausio 7 d. būrys gavo pirmą įsakymą. Nuo 1919 m. kovo 2 d. būrys vadintas Panevėžio atskiruju batalionu, nuo birželio 20 d. – Panevėžio batalionu. 1919 m. lapkričio 17 d. Panevėžio pulkas buvo pavadintas 4-uju pėstininkų pulku, taip jį leista vadinti nuo lapkričio 1 d.¹⁴

Ginklų klausimas buvo itin svarbus (1 pav.). Pvz., Kėdainių komendantas 1919 m. pradžioje informuotas, kad Šėtos miestelio būryje žmonių vis daugėja, bet jie turi tik keletą šautuvų ir brauningų¹⁵, todėl prašė skubiai atsiųsti ginklų¹⁶. 1919 m. vasario 6 d. Kėdainių įgula

1 pav. Alfonsas Dirkis (1889–1976), kilęs iš Panevėžio apskrities, dirbęs Kaune ginklų tiekėju. 1919 m. *Panevėžio kraštotyros muziejus*.

iš Kauno gavo šautuvų, šovinių ir rankinių granatų, ir tai labai pakėlė karių nuotaiką¹⁷. Tačiau kovo 6 d. Šėtos Pagirių būrio vadas vėl kreipėsi prašydamas bent 60 šautuvų ir 3 tūkst. šovinių, nes žmonių jau apie 100, o ginklų nėra¹⁸. Kovo 8 d. šio būrio vadas informavo, kad būtų užėmęs Siesikus, jeigu būtų turėjęs daugiau ginkluotų žmonių, „bet apsiskaitęs, kad apginkluotų žmonių bus mažai, pagązdinęs, su širdies skausmu pagrižau namo. Taigi labai meldžiu, kad duotumėt daugiau ginklų, užtatai, kad žmonių turiu 120, o ginklų 52 šautuvų, taigi 70 žmonių sedžia namuose be darbo“¹⁹.

Be jokios abejonės, panaši situacija buvo ir kitose Lietuvos vietovėse. Tačiau 1919 m. vasario mėnesį pradėjus tiekti ginklus iš Vokietijos kariuomenės sandėlių, padėtis netrukus pasikeitė. Pirmus 354 rusiškus šautuvus vasario 11 d. gavo Kauno komendantūra. Vasario 15 d. gauta pirma didesnė partija – 620 vokiškų šautuvų ir šovinių jiems. Ginklai buvo perduodami iš sandėlių „Nachkampfmittelsameler“, Mun. Depo Žemojoje Fredoje, sandėlio Aleksote ir 18-ojo pėstininkų pulko atsargų. Iš viso iki 1919 m. balandžio 30 d. iš vokiečių sandėlių gauta 6314 vokiškų šautuvų, 263 rusiški šautuvai, apie 3,2 mln. šovinių, 1763 pistoletai, apie 90 tūkst. rankinių granatų, 66 kulkosvaidžiai ir 12 vnt. 3 colių rusiškų patrankų. Ginklų taip pat gauta iš pavienių karininkų bei karių, Kauno kalėjimo viršininko (iškeičiant pistoletus į šautuvus), Spaudos biuro (10 rankinių granatų) ir kt.²⁰ Gavus tokį papildymą, skubiai apginkluoti Lietuvos kariuomenės daliniai. Artilerijos pabūklai nedelsiant buvo panaudoti mūšiuose prieš bolševikus²¹. Panevėžio srities apsaugos būriui išduota 950 vokiškų šautuvų (apie 15 % gauto kiekio), 26 pistoletai ir 7 kulkosvaidžiai. Pažymėtina, kad tai taip pat leido suvaldyti chaotišką

ginklų pirkimą už į rankas išduodamas lėšas – 1919 m. vasario 27 d. kariuomenės dalinių vadams, viršininkams ir komendantams išsiųstas nurodymas, draudžiantis ginklus pirkti valstybės lėšomis. Ginklų stokojant, nurodyta kreiptis į Krašto apsaugos ministerijos Tiekimų skyriaus Artilerijos dalį²².

Būtina pažymėti, kad trūkstant artilerijos, taip pat ir dėl prasto priešininko pajėgų parengimo kulkosvaidžiai Nepriklausomybės kovose buvo tapę itin svarbiu ginklu, neretai nulemiančiu mūšio baigtį. Tipinis pavyzdys – Panevėžio srities apsaugos būrio istorija. 1919 m. pradžioje Panevėžio būrys neturėjo artilerijos ir kulkosvaidžių, tai nuolat minėta mūšių ir susirėmimų aprašymuose, pvz., vasario 10 d. puolant Šetą buvo pasitelkti saksų savanoriai, ginkluoti kulkosvaidžiais. Užėmus šį miestelį, paimta apie keliasdešimt šautuvų, šovinių ir maisto. Pažymėtina, kad trofėjiniai ginklai atiteko lietuviams, o maistas – vokiečiams²³. O kovo 6 d. kautynėse su bolševikais naudotas „pasiscolintas iš vokiečių kulkosvaidis“²⁴. Kadangi gaunamų iš Artilerijos dalies kulkosvaidžių labai trūko, svariu indėliu tapo iš bolševikų mūšiuose paimti trofėjai – būtent jie leido suformuoti pirmuosius kulkosvaidžių padalinius Panevėžio apylinkėse veikusiuose Lietuvos daliniuose. Pirmas iš bolševikų paimtas kulkosvaidis paminėtas kovo 2 d. užimant Pociūnėlius²⁵. Tai buvo ir pats pirmas Panevėžio apsaugos būrio įsigytas kulkosvaidis. Tik kovo 8 d. buvo suformuota Kulkosvaidžių komanda, kuriai vadovauti paskirtas kareivis Juozas Daunoraitis²⁶. Kovo 22 d. Panevėžio apskrities apsaugos būrys performuotas į Panevėžio batalioną, kuris tą pačią dieną iš bolševikų paėmė dar du kulkosvaidžius²⁷. Kovo 26 d. Panevėžio užėmimo operacijoje dalyvavo 1-oji ir 2-oji kuopos, o iš Kulkosvaidžių komandos buvo paskirti du kulkosvaidžiai. Dar du kulkosvaidžiai priskirti Naujokų kuopai²⁸.

Iš vokiečių sandėlių ir dalinių ginklai buvo gaunami, kol jie oficialiai pasitraukė iš Lietuvos 1919 m. spalį. Įsiveržus bermontininkams, ginklų tiekimas nutrūko. Tačiau reikėtų pastebėti, kad Lietuvos kariuomenei ieškant būdų neoficialiai slapta įsigyti ginklų iš vokiečių, tam trukdė sąjungininkai. Kaip gegužės mėnesį informavo karininkas Zaskevičius: „čia Kaune esama šnipų, kurie puikiai informuoja ir Francūzus ir lenkus apie visus mūsų žygius, todėl mažiausias žingsnis pirmyn iššaukia atatinkamą presiją“²⁹. Ginklų Vokietijoje slapta buvo įsigyjama ir vėliau. Pvz., kulkosvaidžiai gabenti ir kontrabanda, ir grubiai pažeidžiant tarptautinę teisę diplomatinio paštu: 1921 m. lapkritį karo prekybos atstovui Vokietijoje buvo nurodyta „priimti iš firmos „Progress“ 50 vokiškųjų lengvų kulkosvaidžių, kuriuos persiūsti diplomatiniais paketais Kaunan“³⁰. 1919 m. lapkričio mėnesį buvo parengtas naujas sąrašas ginklų, kurių tikėtasi gauti iš Vokietijos, tarp jų: šautuvų 98 m su durtuvais – 100 tūkst., šovinių jiems – 500 mln., revolverių automatiškų – 20 tūkst., šovinių jiems – 2 mln., kulkosvaidžių – 1000, šovinių jiems – 500 mln., kanuolių lengvų – 250, haubicų 10,5 cm, arba 4,8 colių – 80, haubicų sunkių – 60, toli šaudančių kanuolių – 30, zenitinių kanuolių – 30, minosvaidžių 18 cm – 50, minų – 5 tūkst., minosvaidžių 28 cm – 50, minų – 5 tūkst., bombosvaidžių – 100, bombų – 1000³¹ (2 pav.).

2 pav. Lietuvos kariuomenės savanorių grupė, ginkluota vokiškais „Mauser 98 K“ šautuvais. 1921 m. *Panevėžio kraštotyros muziejus*.

Ginklai iš sąjungininkų

Neapsiribojant vien vokiečių pajėgų tiekimu, ieškota galimybės gauti ginklų ir iš Prancūzijos bei Didžiosios Britanijos. Tačiau tai nebuvo lengva. 1919 m. rugpjūtį Lietuvos komisijos prie Paryžiaus konferencijos narys T. Naruševičius rašte krašto apsaugos ministrui A. Merkiui labai aiškiai išdėstė problemas, kylančias siekiant įsigyti ginklų iš sąjungininkų: „Kas link ginklų ir kitų karės reikalams daiktų, dar nebuvo svarstoma Aukščiausioj Kariškoj Aliantų Taryboj.“ Adjutantas pažadėjo suorganizuoti audienciją pas anglų atstovą Taryboje generolą Spearsą, kuris tuo metu turėjo grįžti. Pažymima, kad anglai neturės visko, ko mums reikia, todėl daug kas labai priklausys nuo amerikiečių, „kurių palankumas matyt mums abejotinas“. Pats pirmas sakinytis iš esmės labai tiksliai nusako susiklosčiusią padėtį: „Aš labai gerai suprantu sunkumą Tamstos Ministerijos padėjimo, nes talkininkai, aišku, neremia mūsų, o remia mūsų priešus.“³²

Suabejojus T. Naruševičiaus galimybėmis įsigyti ginklų, 1919 m. rugpjūčio 18 d. neįvardytam Kariškos misijos nariui nurodoma paimti iš T. Naruševičiaus 11 700 auksinų, išduotų ministro A. Merkio, nupirkti karinio turto ir atgabenti į Kauną³³.

Krašto apsaugos ministerijos Artilerijos dalis pateikė sąrašą ginklų, kurių planuota gauti iš Anglijos. Jame buvo 15 tūkst. angliškų šautuvų už 15 750 svarų, 15 tūkst. durtuvų (1500 svarų), 300 lengvųjų kulkosvaidžių „Lewis“ (3420 sv.), 200 sunkiųjų kulkosvaidžių „Vickers“ (4660 sv.), 6 pilnos rusiškų 3 colių patrankų baterijos (6280 sv.), 3 pilnos baterijos 4,5 colio haubicų (7950 sv.) ir pakinktai visoms 9 baterijoms (1250 sv.), 20 mln. šovinių šautuvams ir 20 mln. šovinių kulkosvaidžiams (60 tūkst. sv.), 5 mln. šovinių vokiškiems

1898 m. šautuvams ir 5 mln. šovinių vokiškiems kulkosvaidžiams (kaina nenurodyta), 60 tūkst. sviedinių rusiškoms 3 colių patrankoms – 70 % granatų ir 30 % šrapnelių – bei 15 tūkst. sviedinių 4,5 colio haubicoms (už 30 tūkst. sv.)³⁴, taip pat 5 šarvuoti automobiliai (kaina nenurodyta).

Iš Didžiosios Britanijos gauta: 3961 vokiškas šautuvas 1888 m. pavyzdžio, iš jų 19 sudaužytų, 976 500 šovinių jiems, 70 vokiškų kulkosvaidžių „Bergmann“, 4 angliškos 18 svarų patrankos (3 pav.), 12 127 mm pabūklų ir apie 18 tūkst. sviedinių³⁵. 1919 m. pabaigoje ir 1920 m. pradžioje nežinomas kiekis pistoletų buvo įsigytas ir iš anglų karinės misijos Rygoje³⁶. Tai visiškai kitokie ginklai ir daug mažiau, nei paminėta prieš tai cituotame dokumente. Iš Didžiosios Britanijos gauta ir apie 1500 angliškų šautuvų, kurių tikslus tipas nežinomas. Vėliau, siekdami nemokėti už gautus ginklus, Lietuvos atstovai teigė, kad jie neatitiko naudojamo „vokiško tipo“ ir negalėjo būti naudojami fronte nei prieš bolševikus, nei prieš bermontininkus, todėl perduoti milicininkams vietoj lazdų, nes „žinoma šautuvas baisiau atrodė už lazdą“³⁷. Fronte galėjo būti panaudotos tik 18 svarų lauko patrankos. Būrų karą menančios 127 mm haubicos be modernių atošliaužos mechanizmų tiko tik mokymams (4 pav.).

Prancūzijoje 1919 m. gruodžio 22 d. užsakyta ir iki 1920 m. birželio 1 d. gauta: 1945 vnt. pistoletų „Retolaza“, 177 400 šovinių jiems, 7506 1898 m. šautuvai, 1364 vnt. vokiškų 1898 m. karabinų ir 1262 vnt. 1888 m. šautuvų, 216 lengvųjų kulkosvaidžių 08/15 ir 107 sunkieji kulkosvaidžiai 1908 m., šiek tiek daugiau nei 2 mln. vokiškų šovinių³⁸.

Vėliau Didžiąjai Britanijai ir Prancūzijai pareikalavus už gautus ginklus sumokėti, kilo tarptautinis skandalas, nes Lietuvoje manyta, kad jie perduoti kaip nemokama parama.

Kariniai trofėjai

Jau anksčiau minėta, kad trofėjų paimta iš bolševikų, taip pat iš bermontininkų bei Lenkijos pajėgų.

Nuginklavus nuo persekiojančių bolševikų į Lietuvos Respublikos teritoriją įžengusią internuotą Lenkijos kariuomenės artilerijos brigadą, paimta daug ginklų: 14 75 mm 1897 m. pavyzdžio lauko patrankų, dvi 155 mm prancūziškos 1917 m. pavyzdžio haubicos, du austriški „Schwarzlose“ 07/12³⁹ ir keturi rusiški „Maksim“ sunkieji kulkosvaidžiai, 19 lengvųjų kulkosvaidžių 08/15, bei 16 kitų įvairių sistemų lengvųjų kulkosvaidžių, 1583 prancūziški šautuvai ir 125 karabinai, 68 rusiški šautuvai ir 5 karabinai, 45 vokiški šautuvai, 23 austriški šautuvai ir 39 karabinai, 1 rumuniškas karabinas⁴⁰.

1920 m. kovose su želigovskininkais paimta prancūziškų šautuvų ir karabinų. Kaip gauti itališki, rumuniški ar amerikietiški šautuvai ir karabinai, šiandien greičiausiai jau neįmanoma nustatyti.

Dar daugiau ginklų paimta iš sutriuškintų bermontininkų. 1919 m. kaunantis su bermontininkais Šiaulių ir Radviliškio rajone, buvo paimtos trys 150 mm haubicos (2 susprogdintos, 1 be spynos), viena be spynos 100 mm 1917 m. patranka, dvi sugadintos 105 mm haubicos, aštuonios 77 mm haubicos (6 sugadintos), trys 76,2 mm patrankos (1 sugadinta), šešios sugadintos kaponyrinės 57 mm ir dvi sugadintos priešlėktuvinės 37 mm patrankos, penki sugadinti 170 mm ir du sugadinti 77 mm minosvaidžiai. Kariuomenė paėmė 66 761 įvairų

3 pav. Artileristai prie 84 mm patrankos „Vickers Mk II“ (Didžioji Britanija). *Algirdo Abaravičiaus kolekcija.*

4 pav. 127 mm haubica „Vickers-Armstrong“ (Didžioji Britanija) su įgula. *Simono Turausko kolekcija.*

artilėrijos sviedinių ir 6104 minas minosvaidžiams. 1920 m. sausio 16 d. Lietuva iš Vokietijos gavo 24 77 mm patrankas ir 52 162 sviedinius, 12 105 mm patrankų ir 26 172 mm sviedinius, 15 170 mm minosvaidžių ir 600 minų, penkis 250 mm minosvaidžius, 400 minų bei 27 656 sviedinius, 76,2 mm ir 1016–77 mm minų. Iš Vokietijos kaip atlyginimą už karo metu padarytą žalą gauta bei iš bermontininkų kaip karo grobis Lietuvai atiteko 59 artilėrijos pabūklai, 27 minosvaidžiai ir 8 bombosvaidžiai⁴¹. Kaip kompensaciją už bermontininkų padarytus nuostolius vokiečiai turėjo perduoti 200 lengvųjų ir 100 sunkiųjų kulkosvaidžių⁴². Tiek jų ir perduota. Iš viso paimta iš bermontininkų, surinkta išmėtytų laukuose ir gauta kaip kompensacija 222 lengvieji, 100 sunkiųjų vokiškų kulkosvaidžių ir 3 lengvieji rusiški kulkosvaidžiai⁴³. Kadangi Rusijoje tuo metu lengvieji kulkosvaidžiai nebuvo gaminami, tai galėjo būti Rusijos užsakymu Didžiojoje Britanijoje pagaminti rusiško 7,62 mm kalibro kulkosvaidžiai „Lewis“. Būtent trys tokie kulkosvaidžiai vėliau ne kartą šmėsteli sandėliuose saugoto turto sąrašuose.

Nepriklausomybės kovose naudotų ginklų tipai

Nepriklausomybės kovose naudoti standartiniai Pirmajame pasauliniame kare kariavusių šalių naudoti ginklai. Tarp jų – individualūs karių ir karininkų ginklai – pistoletai ir revolveriai. Populiariausi buvo vokiški pistoletai „Beholla“, „Retolaza“, „Parabellum“, „Mauser“ ir „Dreyse“, taip pat rusiški revolveriai „Nagan“. Lietuvos kariuomenės 1920 m. vasario 12 d. turimų ginklų sąrašė nurodyta 2912 revolverių, iš kurių 1100 buvo kariuomenės dalyse, o 1812 – artilėrijos sandėliuose⁴⁴. O 1920 m. gruodžio 31 d. jau buvo 3081 revolveris, iš kurių 2220 – kariuomenėje ir 861 sandėliuose⁴⁵.

Dažniausiai naudoti dviejų tipų vokiški (1898 ir 1888 m. pavyzdžio) 7,92 mm kalibro šautuvai ir karabinai. Taip pat 7,62 mm rusiški „Mosino“ šautuvai. Kitokie šautuvai naudoti retai, nes vokiškiems ir rusiškiems šautuvams reikėjo skirtingų šaudmenų, Nepriklausomybės kovų metu dėl to nuolatos kildavo problemų. Pvz., 1919 m. sausio 13 d. 1-asis pulkas „turėjo 259 rusiškus 1891 m. modelio „Mosin-Nagan“ sistemos šautuvus be durtuvų, 150 vokiškų šautuvų“⁴⁶. Dėl šios priežasties buvo siekiama suvienodinti ginklus ir jiems naudojamus šaudmenis. Turėtiems sunkiesiems kulkosvaidžiams reikėjo rusiškos ir vokiškos amunicijos, o lengviesiems kulkosvaidžiams – vien vokiškos. Rusiški 7,62 mm „Maksim“ kulkosvaidžiai galėjo būti perdaryti į 7,92 mm vokišką, todėl šioje situacijoje bene geriausia išeitis buvo suvienodinti šautuvus ir karabinus, pasirenkant būtent vokiškus 7,92 mm kalibro šaudmenis.

Turimi ginklai dažnai buvo prastos kokybės, aprūdiję. Be to, ir Lietuvos kariuomenės karių parengimas, ginklų pažinimas neretai šlubavo. Tai gerai iliustruoja šis įsakymas kariuomenei:

5§ Dažnai atsitinka, kad kariuomenės dalys grąžina Artilėrijos sandėliuosna vokiškus šautuvus 98 m., kaipo netinkamus vartojimui dėlei to, kad juose buk tai nėra įgraužų, kas bet paaiškinama ne tuomi, kad jos sunėšiotos, bet tuomi, kad vokiečiai paskutiniu laiku išleisdavo iš fabrikų šautuvus, kurių įgraužos siekia tiktai iki sargui, kad pašalinti didesnį šautuvo įkaitimą ir iš tos priežasties sargo nukreipimą, balso sumažinimą ir t.t. Paaiškinu, jog minėti šautuvai pilnai tinka vartojimui. Ateityje įsakau tinkamų vartojimui šautuvų Artilėrijos sandėliuosna nesiuntinėti⁴⁷.

Artilėrijos skyriaus duomenimis, nuo 1919 m. sausio 27 d. iki 1920 m. pabaigos iš viso

gauti 956 kulkosvaidžiai⁴⁸. 1920 m. vasario 12 d. Lietuvos kariuomenėje buvo 972 kulkosvaidžiai (iš jų 320 kariuomenės daliniuose, 652 sandėliuose)⁴⁹, o 1920 m. gruodžio 31 d. turėti jau tik 862 kulkosvaidžiai (593 kariuomenės daliniuose ir 269 sandėliuose)⁵⁰. Kulkosvaidžių skaičiaus sumažėjimas pasibaigus karo veiksmams lengvai paaiškinamas patirtais koviniais nuostoliais ir techniniu susidėvėjimu.

Iš pradžių Lietuvos kariuomenės ginkluotėje beveik išimtinai buvo rusiški sunkieji „Maksim“ tipo kulkosvaidžiai su ratukais, vėliau didžiąją kulkosvaidžių dalį sudarė vokiško tipo kulkosvaidžiai MG08.

Nepriklausomybės kovose daugiausia naudoti 7,92 mm vokiški lengvieji kulkosvaidžiai „Maxim“ MG08/15, vėliau Lietuvos kariuomenės dokumentuose žymėti kaip 08/15. Ypač įdomi kulkosvaidžio, saugomo Vytauto Didžiojo karo muziejuje, istorija. Kulkosvaidis du kartus pateko į rankas bolševikams, ir du kartus iš jų atmuštas. Prie jo pritvirtinta lentelė su užrašu: „Kulkosvydis, iš kurio šaudydamas žuvo karužas Sidaravičius. Dusk buvo patekęs rusams ir vėl atimtas. 1924.VII.19 m.“⁵¹

Taip pat plačiai naudotos kiaušinio formos rankinės granatos, daugiausia vokiško tipo, su ilgu mediniu kotu. Užtaisyta vokiškoji rankinė kotinė granata su 25 cm ilgio kotu svėrė 625 g, buvo 36 cm ilgio, užtaisyta kevalas svėrė apie 410 g, buvo 10 cm aukščio, 6 cm skersmens. Kevalas pripildytas 200 g sprogstamosios medžiagos (perdito). Vėliau artilerijos dirbtuvėse jos buvo patobulintos ir pritaikytos 24 m degtuvui.

Angliškoji Lemono sistemos rankinė kiaušininė granata buvo ginamoji. Užtaisyta rutulinė granata svėrė 780 g, kevalas buvo ketinis, užtaisyta 125 g amonalo, 7,5 cm skersmens, 8 mm sienelėmis. Degtuvas Lemono sistemos, veikimo laikas – 4 sek. Užtaisyta kiaušininė granata svėrė 540 g, 9 cm aukščio, 5,5 cm skersmens kevalas buvo užtaisyta 40 g amonalo. Degtuvas toks pat – Lemono sistemos, veikimo laikas – 4 sek.

Pirmojo pasaulinio karo metais kariuomenėms sulindus į apkasus ir masiškai apsiginklavus kulkosvaidžiais, iškilo „paskutinių 200–300 m“ problema, t. y., likus 200–300 m iki priešų apkasų, puolimą remianti artilerija ir aviacija tampa ne mažiau pavojingos savo pėstininkams nei priešui, o jokių lengvų, kompaktiškų ir pakankamai galingų priemonių, kurias būtų galima „atsinešti“ iki šios ribos ir svarbiausia – saugiai panaudoti – nebuvo. Vienintelis ginklas su sprogstamuoju užtaisu – rankinės granatos. Tačiau šis „kišeninė artilerija“ pramintas ginklas galėjo būti panaudotas tik 30–45 m atstumu, be to, jos buvo nepakankamai galingos. Problemą mėginta spręsti – sukurtos šautuvinės granatos, kurios greitai atsirado kovojančių šalių kariuomenėse. Tuo metu buvo du pagrindiniai būdai iššauti šautuvines granatas. Pirmasis – prie granatos dugno buvo tvirtinamas ilgas virbas, kurį įkišdavo į šautuvo vamzdį ir iššaudavo specialiu tuščiu šoviniu. Tokios granatos naudotos Vokietijos, Rusijos kariuomenėse.

Šautuvines granatas Lietuvos kariuomenė naudojo jau Nepriklausomybės kovose. 1919 m. liepos 14 d. mūšyje prie Salako 1-ojo pėstininkų pulko 9-osios kuopos kariai „nuo tirštų priešų pėstininkų grandinių gynėsi visų ginklų ugnimi, o jiems priartėjus – ir šautuvinėmis granatomis“⁵², šautuvines granatas šio pulko 4-oji ir 6-oji kuopos naudojo ir mūšyje prie Galminių kaimo rugpjūčio 24–25 d.⁵³, rugpjūčio 28 d. trys to paties pulko puskarininkiai apšaudė šautuvinėmis granatomis bolševikus ir privertė bėgti beveik visą jų kuopą⁵⁴.

Greičiausiai buvo naudojamos vokiškos šautuvinės granatos, nes tuo metu 1-asis pulkas buvo ginkluotas vokiškais šautuvais, rusiškais šautuvais jis perginkluotas tų pačių metų spalio 1–7 d., iš anglų misijos Rygoje gavus 2996 rusiškus šautuvus ir 1 498 300 šovinių. Vokiečių 1917 m. šautuvinė granata svėrė 750 g, sprogstamas užtaisas – 50 g. Granatos liemuo ketinis. Granata šaudoma naudojant ant šautuvo vamzdžio galo tvirtinamą specialų granatsvaidį. Šautuvas užtaisomas standartine „S“ tipo kulka. Kulka, lėkdama centriniu granatos vamzdeliu, įskelia kapsulę. Granata išmetama parako dujų jėga ir po 5 minučių sprogsta. Šaudant 30–45° kampu toliausiai granatą buvo galima nusviesti 150 m⁵⁵.

Nepriklausomybės kovose granatomis buvo kovojama ir su priešo šarvuotąja technika: „Mūsų kariai apmėtė jį [šarvuotą automobilį – aut. past.] granatomis ir sužeidę vairuotoją šarvuotį paėmė“⁵⁶. Tai buvo Rusijoje pagamintas „FIAT-Ižorsk“ tipo šarvuotas automobilis, Lietuvos kariuomenėje pavadintas „Žaibu“.

Vėliau Vokietijoje gauti dar keturi šarvuočiai „Daimler“, kiekvienas ginkluotas 4 vokiškais kulkosvaidžiais⁵⁷.

Išvados

Pirmas ir pagrindinis šaltinis, kur Lietuvos kariuomenė galėjo įsigyti ginklų 1919–1920 m., buvo Vokietija ir jos kariniai daliniai, dislokuoti Lietuvoje. Dėl kovų su bermontininkais ginklų įsigijimas buvo sutrikęs, tam tikrais atvejais jį varžė ir sąjungininkų kontrolė. Siekiant jos išvengti, ginklai ir karinės medžiagos gabentos slapta.

Taip pat ginklų pavykdavo gauti mūšiuose su priešininkais (bolševikais, bermontininkais ir lenkais), jie pirkti Prancūzijoje ir Didžiojoje Britanijoje. Tačiau šie ginklai buvo prastos būklės arba visai netinkami naudoti, todėl jų reikšmė Nepriklausomybės kovose buvo gerokai mažesnė.

Pagrindiniai ginklai jau naudoti Vokietijos ir carinės Rusijos kariuomenėse. Pažymėtina, kad iš Vokietijos buvo įsigyjama trofėjinių rusiškų ginklų, o vokiški ginklai atkeliaudavo tiek iš Vokietijos kariuomenės sandėlių, tiek iš Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos kaip šių šalių trofėjai, paimti Pirmajame pasauliniame kare.

Naudoti įvairių tipų šaudmenys, daugiausia vokiški ir rusiški. Tai kėlė nepatogumų aprūpinant kariuomenę, tad siekta atskirus dalinius apginkluoti vienodo tipo ginklais. Didžiausia problema buvo, kad dažnai viename dalinyje turimiems šautuvams ir kulkosvaidžiams reikėjo skirtingų šaudmenų. Nors tai nėra šio straipsnio tema, būtina pastebėti, kad šią problemą pavyko galutinai išspręsti tik ketvirtajame dešimtmetyje.

Lithuanian military weapons in 1919–1920

Summary

The first volunteers of the rebuilt Lithuanian Army brought the first firearms. Later the weapons were obtained from the German Army warehouses and units, which were located in the territory of the Republic of Lithuania, mostly in Kaunas. The first artillery guns were also obtained from the German forces in 1919. Later during the Independence struggles the weapons were acquired as war trophies in battles with the Bolsheviks, the Bermontians and Poles. The weapons also were received after disarmament of the Poles Army Artillery brigade, which was interned in Lithuania during the retreat from the Bolsheviks. The acquisition of weapons from German forces was temporarily disrupted due to the struggles with the Bermontians. In individual cases the acquisition was also hampered by the control of Allies, so preventing this control the weapons and military materials were carried secretly. Later the weapons were obtained from France and Great Britain. It was assumed that the latter acquisitions were military support from the abovementioned countries, however after the end of the Independence struggle, these countries required to pay for these weapons.

The article also discusses the demand for weapons in the Lithuanian Army and the quantities and types of weapons purchased. As the article is intended for the conference organized by the Panevėžys Local Lore Museum and the Lithuanian Military Historians' Association there are distinguished the aspects of the armament related to the Panevėžys region.

¹ J. Vaičenonis, *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje*, Vilnius, 2004.

² V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos, 1918–1940 m.*, Čikaga, 1986.

³ V. Liubinas, Mūsų ginklai 1919–1920 metais, *Mūsų žinynas*, 1938, t. 35, nr. 11–12.

⁴ V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė, 1918–1920*, Vilnius, 1998.

⁵ V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose, 1918–1920*, Vilnius, 2004.

⁶ G. Sургailis, *Pirmo pėstininkų Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas 1918–1940 metais*, Vilnius, 2011, p. 9.

⁷ P. Č-tis, 1918 metais Vilniuje, *Kardas*, 1937, nr. 1, p. 18.

⁸ G. Sургailis, min. veik., p. 16.

⁹ Išsamiau žr.: ten pat, p. 9, 16.

¹⁰ P. Č-tis, 1918 metais Vilniuje, *Kardas*, 1937, nr. 1, p. 18.

¹¹ Artilerijos turto pajamos 1919 m. iki balandžio 30 d. (nuorašas), *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 380, l. 128.

¹² Pažymėtina, kad prašoma tik pistoletų. Tikslesnės lietuviškos karinės terminijos dar nebuvo, tad jie vadinami automatiniais revolveriais.

¹³ Krašto apsaugos ministro 1919 01 06 reikalavimas nuo vokiečių ginklų, apsišarvavimo, abazo, pakinkymo, arklų ir tepalo nr. 12, Vilnius, nuorašas, be parašų, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 25, l. 77.

- ¹⁴ G. Surgailis, min. veik., p. 67.
- ¹⁵ „Brauningas“ tuo metu šnekamojoje kalboje buvo tapęs bendrinio visų rūšių ir tipų pistoletų pavadinimu.
- ¹⁶ 1919 m. Šėtos būrio vado prašymas Kėdainių komendantui nr. 2, *LCVA*, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 10.
- ¹⁷ G. Surgailis, min. veik., p. 15.
- ¹⁸ 1919 03 06 Šėtos būrio vado raportas Kėdainių komendantui nr. 9, *LCVA*, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 13.
- ¹⁹ 1919 03 08 Šėtos būrio vado raportas Kėdainių komendantui nr. 11, ten pat, l. 15.
- ²⁰ 1934 09 25 Artilerijos dalies žinios apie iki 1919 04 10 išduotus ginklus, ten pat, f. 3, ap. 1, b. 380, l. 111.
- ²¹ V. Statkus, min. veik., p. 85–86.
- ²² 1919 02 27 KAM Tiekimų skyriaus viršininko karininko S. Nastopkos raštas kariuomenės dalių vadams, viršininkams ir komendantams nr. 748, slapta, *LCVA*, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 9.
- ²³ G. Surgailis, min. veik., p. 18
- ²⁴ 1919 03 08 Šėtos būrio vado raportas Kėdainių komendantui nr. 11, *LCVA*, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 15.
- ²⁵ G. Surgailis, min. veik., p. 21
- ²⁶ Įsakymas Panevėžio apskrities apsaugos būriui nr. 61, *LCVA*, f. 517, ap. 1, b. 1, l. 42–43.
- ²⁷ Įsakymas Panevėžio apskrities apsaugos būriui nr. 73, ten pat, l. 52–53.
- ²⁸ G. Surgailis, *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*, Vilnius, 2016, p. 22, 24
- ²⁹ 1919 05 14 raštas nr. 185/S, parašas neįskaitomas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 30, l. 34.
- ³⁰ 1921 11 09 Artilerijos Tiekimo skyriaus Viršininko slaptas raštas Karo prekybos atstovui karo Vokietijoje valdininkui Peteriui, ten pat, f. 3, ap. 2, b. 14, l. 226.
- ³¹ 1919 11 22 sąrašas reikalingų gauti iš vokiečių ginklų nr. 3052, nepasirašytas, ten pat, f. 1, ap. 1, b. 21, l. 1, 1(ap).
- ³² 1919 08 05 Paryžiaus konferencijos nario T. Naruševičiaus rašto krašto apsaugos ministrui A. Merkiui, nuorašas, nr. 5763, ten pat, b. 30, l. 2.
- ³³ 1919 08 18 Tiekimo skyriaus viršininko raštas neįvardintam Kariškos misijos nariui nr. 4173, kopija, ten pat, l. 3.
- ³⁴ Krašto apsaugos ministerijos Artilerijos dalies viršininko 1919 10 14 raštas nr. 90/S Tiekimų viršininkui, ten pat, l. 7–8.
- ³⁵ Iki 1920 m. birželio 1 d. iš Didžiosios Britanijos gautų ginklų sąrašas, rankraštis be datos, be numerio, nepasirašytas, ten pat, f. 3, ap. 1, b. 380, l. 172.
- ³⁶ V. Liubinas, min. veik., 770–771.
- ³⁷ 1926 m. kovo 12 d. Nepaprasto pasiuntinio ir įgalioto Ministerio E. Galvanausko rašto nr. 1207 išrašas, *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. 337, ap. 58, b. 185, l. 22.
- ³⁸ 1919 12 22 Prancūzijoje užsakytų ir gautų ginklų sąrašas, ranka rašytas dokumentas, autorius nenurodytas, nepasirašytas, data nenurodyta, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 380, l. 171; Iki 1920 m. birželio 1 d. iš Prancūzijos gautų ginklų sąrašas, rankraštis be datos, be numerio, nepasirašytas, ten pat, l. 171.
- ³⁹ Dokumente pavadinti Mg 7/12.
- ⁴⁰ Sąrašas turto, paimto iš lenkų internuotos brigados, priedas prie 1920 10 04 Artilerijos skyriaus vado pranešimo Tiekimų viršininkui nr. 107/sl., slapta, skubiai, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 10, l. 164, 165.
- ⁴¹ V. Jokubauskas, E. Papečkys, Lietuvos kariuomenės artilerijos pabūklai 1919–1940 m., *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 163–231.
- ⁴² V. Liubinas, min. veik., p. 765.
- ⁴³ Ten pat, p. 767.
- ⁴⁴ Ten pat, p. 776.
- ⁴⁵ Ten pat, p. 773.
- ⁴⁶ G. Surgailis, *Pirmo pėstininkų Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas 1918–1940 metais*, p. 29.
- ⁴⁷ 1920 12 23 Įsakymo kariuomenei nr. 513, nuorašas, Kaunas, l. 1. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=22457&biRecordId=2898> [žr. 2011 08 12].
- ⁴⁸ V. Liubinas, min. veik., p. 774.
- ⁴⁹ Sąrašas ginklų Lietuvos kariuomenės ant 12.II.1920, žr. ten pat, p. 776.
- ⁵⁰ Apie Lietuvos armijos ginklų skaičių ir jų paskirstymą tarp armijos ir sandėlių, žr. ten pat, p. 777.

- ⁵¹ G. Surgailis, *Pirmo pėstininkų Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas 1918–1940 metais*, p. 98.
- ⁵² V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*, p. 149.
- ⁵³ Ten pat, p. 156.
- ⁵⁴ Trys puskarininkiai šautuvinėmis granatomis puolė prieš kuopą, *Karys*, 1937, nr. 1, p. 7.
- ⁵⁵ Rankinės ir šautuvinės granatos, ten pat, nr. 4, p. 104.
- ⁵⁶ G. Surgailis, *Pirmo pėstininkų Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas 1918–1940 metais*, p. 83.
- ⁵⁷ Sąrašas šarvuotų auto, priimtų nuo vokiečių, Virbalis, 1920 01 29, nuorašas, nenumeruotas, be parašo, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 25, l. 112.